

BERNARD LORY, *le Sort de l'Heritage Ottoman en Bulgarie. l'Exemple de Ville Bulgares 1878-1900*. Varia Turcica I, Editions ısis, İstanbul 1985, 235 sh.

Osmanlı yönetiminin sona erdiği 1878 Ayastefanos ve Berlin andlaşmalarından 20. yüzyıl başlarına kadar Bulgaristan'ın (yani Bulgar Prenslığı ve Doğu Rumelinin) iktisadi, sosyal kültürel hayatını ele alan, yazarın belirttiği üzere daha çok şehirler üzerinde duran bu çalışma; Bulgaristan'daki beş asırlık Osmanlı yönetiminin kalıntılarını ve yeni devlet ve toplumun sorunlarını bu açıdan ele alıyor.

Bulgaristan problemleri ve iktisadi, idari alanda bazı boşluklarla doğmuştu. Uluslararası ilişkileri de bazı uyumsuzluklar sözkonusuydu. Lory bu alanda gerek diplomatik belge derlemeleri, gerekse Bulgarca literatüre geniş ölçüde başvuruyor. Kitap kolaylıkla okunan, tezin açıklıkla yürütüldüğü bir üslûba sahip. Kitap Bulgar prensliği ve Doğu Rumeli'nin hukuki varlığı, beynelmil statüsü üzerinde bir analizle başlıyor. II. Bölümde Bulgar nüfusunun yapısı: zaman zaman Türkçe terimlerin Bulgarca literatürden nakli ve Osmanlı kaynaklarının hemen hiç kullanılmayışı (bazı hukuki metinlerin Fransızcaları ve o çağın Avrupalı gözlemcileri tarafından Osmanlı toplumu üzerine yazılan birkaç kitap dışında) bu çalışmada bir noksan, ama yazarın ele aldığı kaynakları iyi değerlendirip özetlediği ve renkli bir tasvir yaptığı açık. Nüfus coğrafyası, nüfusun etnik özellikleri ve ilişkileri, literatürdeki istatistiklerin nakli veriliyor. Prenslük döneminde Türk nüfusu giderek azalmaktaydı. III. Bölüm; yeni Bulgar devletinin örgütlenmesi açısından pek ilginçtir. Osmanlı bürokratik mirasının daha da rasyonelleştiğini söylemek güçtür; 1879'da Rumeli ve prensliklerde 2862 olan memur sayısı 1896'da 20809'a çıkmıştır. Ofislerde işsiz, sohbet eden ve kahve içen memur kalabalığı devlet örgütünün tipik bir görünümüdür. Köy, şehir, mahalle yönetimi üzerinde dururken nakledilen bir gözlem ilginç; mahalleler o dönemde Osmanlı şehirlerinde de görüldüğü üzere etnik temeline kaybetmekte, sınıflaşmaya göre biçimlenmektedirler (sh. 69). Bulgarlar arasında bu dönemde tam bağımsız-anayasal bir rejimin tüm dertlere çare olacağı yaygın bir inançtı.

Yazar ekonomik mirası değerlendirirken bir noktaya fazla değiniyor; Bulgaristanın 18 ve 19. yüzyıldaki ekonomik gelişmesi ve yerli zenaat ve ticaret ve ziraatın Avrupa ile olan ilişkileri. Böyle bir kısa değerlendirmenin konuya girişte yararı olabilirdi. Örneğin Todorov'un "Balkanski gorod" adlı eseri asıl burada yararlı olabilirdi. Genellikle yazarın değindiği konu Türk göçünün meselâ pirinç tarımında ve bazı zenaat dallarında yarattığı boşluktur. Bu bölümde doğu Rumeli ve Osmanlı gümrükleri üzerinde ilginç ilişki ve sorunlara da değiniyor. Osmanlı-Bulgar ticareti hacim olarak hemen Fransa ve İngilterenin altına düşmüştür. Gene bu bölümde Quatert, Thobie ve Issawî gibi 19. yüzyıl Osmanlı iktisadiyatını açıklayan kaynaklar yardımcı olabilirdi. Gene Osmanlı egemenliğinin bitişinde şehirlerin durumu üzerine Sergei Nikitin'in Çar ordularının yaptığı ilk sayıma dayanan makalesi de (K voprosu a naseleniy i Ekonomike Bulgarskogo Goroda v 70 goda *Studia Balkanica* 3) başvurulmayan bir kaynak. Lory ulaştırma üzerinde ilginç analizlerle devam ediyor. Şehirlerin yapısı üzerindeki analizleri de aynı niteliktedir. Lory'nin gündelik hayattaki Osmanlı etkisi ve değişimini ele aldığı VI bölümünün. ise gerek konuyu sunma, gerekse üslûb bakımından usta işi olduğunu belirtmek gerekir. (Örneğin Fes üzerindeki pasaj-gündelik giyim ve adetlerin değişimi). Söylenecek bazı şeyler var. Yazar doğu Rumeli Bulgar basınına yeterince ele almamış. Örneğin o dönemin

önemli gazetesi "Borba" dan hiçbir bilgi yok. Bu gazete Osmanlı yönetiminin ve İstanbuldaki basının bile ilgisini çekip polemige neden oluyordu. (örneğin *Tarik*, 27 CA 1301/9.8.1885) Son bölümde eğitim konusundaki yapısal gelişmeler kadar, bazı gelenekler örneğin kurban kesme adeti dahi ele alınmış. Lory'nin çalışması hemen hiçbir Osmanlıca kaynağa değinmeyen (bu konu için bir eksik) hatta belki bütün önemli Bulgar kaynaklarını da ele alamayan bir çalışma; ama analizler, konunun açıklanışı ve üslûb bakımından ustaca yazılan, zevkle okunan ve çok öğretici bir eser.

İLBER ORTAYLI

De l'empire à la république: regards sur la Turquie, CAHIERS du GETC. Nr I 1984-85 kış sayısı

Çağdaş Türkiye üzerine araştırmalar grubu Paris Üniversitesi ve CNRS (Bilimsel Araştırmalar Milli Merkezi) öğretim üyelerinden oluşuyor. İktisatçı, tarihçi ve sosyologlar her yıl Türkiye üzerine bir seminer yapmaya başladılar, Fransız türkolojisinin bu önemli olayının ilk ürünü de ilk seminerin bildirimlerini derleyen bir kitapçık. Bu sayıda; François Georgeon'un "Türk Ocakları" üzerine bir incelemesi, Paul Dumont'un "1919-1923 döneminde Frank masonluk", Ahmet İnsel'in "Devletçilik'in anatomisi ve iktisadi devlet teşebbüsleri" gibi makaleleri görülüyor.

Girişte Lüsün Bagla ve İskender Gökalp'in belirttiği üzere Türkiyenin tarihsel gelişimini ele alarak, çağdaş kurumların analizi yapılıyor ve diğer üçüncü dünya ülkeleriyle mukayese amaçlanıyor.

İLBER ORTAYLI

SURAIYA FAROQHI, *Towns and townsmen of Ottoman Anatolia* (Trade, crafts and food production in an urban setting 1520-1650) Cambridge, 1984.

Faroqhi; Rumeli, Haleb, Suriye ve doğu Anadolu vilâyetlerini konu dışında bırakıyor. Kendi ifadesince bunlar ayrı bir monografi konusudur. Gene Bursa şu sırada etraflı araştırma konusu olduğundan (Barkan'ın basılmayan Hüdavendigâr ve Ergenç'in Bursa araştırması kastediliyor) kitabın dışında bırakılmış. Trabzon vilâyeti de bunlar arasındadır. Faroqhi Orta ve Batı Anadolu vilâyetleri şehirlerinin 16-17. yüzyıllardaki ekonomik yapısını; zenaatleri, yiyecek tüketimi, tüketim kâhplarını, nüfuslarını ele almış. Burada kentlerdeki dini yapı, etnik-dini grupların alt kültürleri, folklor hattâ iktisadi strüktürün ötesinde sanat ve mimarî tarihinin ele alınmayacağı başından söylenmiştir. Gene yazar konutların büyüklüğü, değeri, bina olarak evrimi gibi mimarlık tarihini de ilgilendiren bir konuya ayrı bir monografi olarak basacak gibi görünüyor. Üzerinde ısrarla durduğu bir konu; ticaret, ticaret yolları ve kervan ulaşımıdır. Nihayet daha önceki monografilere rağmen (örneğin Anhegger'in madenler üzerine çalışması, Balkanlarda özellikle Bojanç'ın monografileri) bu kitapta Anadolu iktisadiyatını anlamamıza yardım edecek başarılı bir bölümün de maden çıkarma ve metal işçiliği ve bunun kentlerin hayatındaki etkilerine tahsis edilen kısım olduğunu belirtelim.

Faroqhi bazen ikinci el monografilerin getirdiklerini gölgeleyecek kadar kendi arşiv bulgularını sergiliyor. Osmanlı arşiv kaynaklarının geniş ölçüde kullanıldığı bu çalışmada, yayıncının anglo-sakson usulü dipnotlarını kitap arkasına sıralanmasının okuyucuyu çileden çıkardığını belirtmek gerekir.